

Heeft de oost-westhandel toekomst?

Binnen het totaal van de wereldhandel neemt de oost-westhandel een zeer geringe plaats in. Vermoedelijk zullen de recente hervormingen in de Sovjetunie daar voorlopig weinig verandering in brengen. Vooralsnog hebben die intern vooral de onzekerheid en instabiliteit vergroot. In dit artikel worden de internationale handelsbetrekkingen van de oostbloklanden in kaart gebracht.

DR. P.A. BOOT*

In de wereldeconomie nemen Oost-Europa en de Sovjetunie een merkwaardige plaats in. Met een industriële productie die geschat wordt op een kwart van die in de gehele wereld, is hun handelsaandeel in de orde van 10%, waarvan het grootste deel onderling afgewikkeld wordt. Bovendien wijst de ontwikkeling eerder in de richting van marginalisering dan van integratie in de wereldhandel. Enkele jaren geleden stelde de Hongaar Inotai zich de vraag waarvan anderen pas later het belang inzagen: welke plaats ziet Oost-Europa¹ voor zichzelf in de mondiale arbeidsverdeling weggelegd²?

In deze bijdrage wordt ingegaan op de rol en toekomst van Oost-Europa en de Sovjetunie in het internationale economische verkeer. We concentreren ons op het belangrijkste aspect, de handel³. In het bijzonder zal daarbij de oost-westhandel aan de orde komen: wat is het belang ervan, hoe kan de ontwikkeling in het afgelopen decennium worden verklaard, welke trend mogen we verwachten en welke conclusies zijn te trekken voor het te voeren westerse beleid? Vanwege de in wezen ondergeschikte plaats van de oost-west- ten opzichte van de oost-oosthandel zal ook de ontwikkeling daarvan bij wijze van referentiekader worden geschetst. Voor de volledigheid zal tevens kort aan de oost-zuidhandel worden gerefereerd.

Tabel 1. Oost-westhandel als deel van (geschat) bnp, 1986^a

EG	0,7	Hongarije	4,9	Roemenië	2,2
EVA	1,9	DDR	4,4	Polen	1,5
Japan	0,2	Bulgarije	3,0	Sovjetunie	1,0
VS	0,06	Tsjechoslowakije	2,3		

a. Het Oosteuropese aandeel is moeilijk te schatten en geeft alleen een indicatie.

Bron: berekend naar Ph. Hanson, *Economic relations between communist and capitalist nations in Europe*, *Berichte des Bundesinstituts für Internationale und Ostwissenschaftliche Studien (BIO)*, nr. 44, 1985 en Th. Alton, *Comparison of overall economic performance in the East European countries*, NATO Colloquium, Brussel, 1988.

Oost-westhandel

De omvang van de oost-westhandel kan op drie manieren worden gekarakteriseerd. De handelsstromen zijn relatief onbelangrijk; ze zijn voor het westen nog minder belangrijk dan voor Oost-Europa; en ze zijn sterk fluctuerend. In tabel 1 staat het aandeel van de oost-westhandel vermeld voor de vier westerse handelsblokken enerzijds en de Oosteuropese landen en Sovjetunie anderzijds.

Het aandeel van de oost-westhandel in het gehele OESO-gebied was in 1986 0,4% van het bnp; in Oost-Europa was dat 2,3 en in de Sovjetunie 1,0. Dit komt overeen met ongeveer 2,7% van de OESO-handel en 25% van die van de lidstaten van de RWEH. Het geweldige verschil in handelsintensiteit van de stelsels komt hierin tot uitdrukking.

Zowel waarde als volume van de oost-westhandel fluctueren sterk. Zo daalde het volume van de Sovjet-import uit het Westen in 1986 met 19%, in 1987 met 10% en steeg deze in de eerste helft van dit jaar met 10%⁴.

Uit deze cijfers komt het bekende gegeven naar voren dat de oost-westhandel voor Japan en met name voor de VS minder belangrijk is dan voor Europa. Op hun beurt zijn de Oosteuropese landen – in het bijzonder Hongarije en de DDR – er weer afhankelijker van dan de Sovjetunie. Op-

* De auteur is werkzaam bij de directie Arbeidsmarkt van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Het artikel is op persoonlijke titel geschreven.

1. In deze bijdrage gebruiken we de term 'Oost-Europa' voor de zes kleinere landen (Bulgarije, DDR, Hongarije, Polen, Roemenië, Tsjechoslowakije) en 'RWEH' (Raad voor Wederzijdse Economische Hulp, Comecon) voor Oost-Europa en de Sovjetunie. Feitelijk zijn ook drie niet-Europese landen lid van de RWEH: Cuba, Mongolië en Vietnam.

2. A. Inotai, *Geschiede, Probleme und Perspektiven der wirtschaftlichen Kooperation im Ost-West Verhältnis*, mimeo, Boedapest, 1985. Dit was een belangrijk thema in de rede van Gorbatsjov voor het Partijcongres van 1987.

3. Zie voor een meer volledig overzicht van de recente economische ontwikkeling in Oost-Europa, P.A. Boot, In de schaduw van de perestroika, *ESB*, 27 april 1988, blz. 410 e.v.

4. UN Economic Commission of Europe, respectievelijk *Economic survey of Europe in 1987-1988* en *Economic Bulletin for Europe*, vol. 40, New York, 1988.

Tabel 2. Handelsaandelen^a in Oost-Europa en de Sovjetunie, 1975-1987^b

	Oost-Europa			Sovjetunie		
	1975	1980	1987	1975	1980	1987
OESO	31,3	28,3	23,0	35,0	33,7	22,2
Ontwikkelingslanden	7,7	13,0	10,5	13,1	16,7	15,2
Oost-Europa	26,0	22,2	25,1	45,0	42,4	52,9
Sovjetunie	33,4	34,6	38,9	-	-	-
Overige centraal geleide economieën ^c	1,6	1,9	2,5	6,9	7,7	9,7

a. Gemiddelde van im- en export.

b. Er is uitgegaan van officiële wisselkoersen, wat een overschatting inhoudt van de intra-RWEH-handel. Voor Hongarije en Polen is deze verwaarloosbaar, maar voor bij voorbeeld de DDR in de orde van 40%. In 1974-1980 nam de mate van overschatting toe, na 1984 neemt deze af.

c. Cuba, Vietnam, Mongolië, China en Noord-Korea.

Bron: UN, *Monthly Bulletin of Statistics*, juli-uitgave verschillende jaren.

merkelijk is de relatief geringe oost-westhandelsintensiteit van Polen, nog kleiner dan die van het als gesloten bekend staande Roemenië. In West-Europa ligt het oost-westhandelsaandeel boven het gemiddelde in Finland (plm. 25% van de buitenlandse handel), Oostenrijk (10%), Griekenland en de Bondsrepubliek Duitsland (doorgaans 6 tot 7%). In de andere landen ligt het aandeel nog lager. Om het belang ervan in de juiste proporties te zien is het aardig de handelsverdeling van de BRD nader te bezien. In de eerste helft van dit jaar werd daar 5% van de buitenlandse handel met Oost-Europa en de Sovjetunie afgewikkeld, tegen 8% met België en 9% met Nederland!

Ook vanuit Oost-Europa gezien is de oost-westhandel minder omvangrijk dan de interne handelsstromen. In tabel 2 is dat nader in kaart gebracht. Opmerkelijk is de zeer snelle vermindering van het handelsaandeel van de oost-westhandel.

De Sovjetunie en de zes Oosteuropese landen zijn ongeveer even grote partners in de oost-westhandel: het Sovjet-aandeel bedroeg (volgens VN-cijfers) in 1974 45%, steeg tot iets meer dan 50% rond 1980, om in 1986 weer tot 45% te dalen.

Volgens westerse gegevens wordt ongeveer de helft van de oost-westhandel met de EG afgewikkeld, een kwart met de Europese Vrijhandelsassociatie (EVA) en een achtste met elk Japan en de VS. Oosteuropese landen hebben momenteel een handelsoverschot met de EG en VS en een klein tekort met de EVA en Japan. De Sovjetunie heeft een groot overschot met de EG en een tekort met de andere OESO-landen. Met de ontwikkelingslanden heeft men doorgaans een handelsoverschot, zij het dat hier vaak kredietverlening tegenover staat. De niet-Europese RWEH-lidstaten worden gesubsidieerd.

Het aandeel van vooral de handel tussen de Oosteuropese landen en de Sovjetunie nam aanzienlijk toe. Ook de betrekkingen met ontwikkelingslanden zijn iets intensiever geworden: tot 1980 vooral met de op het Westen georiënteerde ontwikkelingslanden, daarna met de op Oost-Europa georiënteerde. Vervolgens blijkt dat het relatieve belang van de oost-westhandel voor de kleinere landen en de Sovjetunie ongeveer gelijk is, maar dat de Sovjetunie aanmerkelijk meer handelt met ontwikkelingslanden.

De betrekkingen tussen Oosteuropese landen onderling (dus exclusief de Sovjetunie) zijn opvallend bescheiden en maken per saldo een vrij stabiel deel van de totale handel uit. Voor 1986-1990 is voorzien dat de intra-Oosteuropese handel in belang enigszins afneemt, terwijl die van elk der landen met de Sovjetunie relatief iets moet toenemen. Voor de DDR bij voorbeeld is de gemiddeld voorziene jaarlijkse groeivoet 2,4 respectievelijk 5%.

Ontwikkelingen in de oost-westhandel

De 'motor' achter de oost-westhandel is de 'importhonger' van Oosteuropese bedrijven. De intensiteit daarvan is onveranderd. Oosteuropese bedrijven voelen een permanente neiging om halffabrikaten en installaties uit het westen te betrekken. Dit betekent dat de wezenlijk bepalende factor inzake wijzigingen in de oost-westhandel vooralsnog de mate is waarin Oosteuropese landen en de Sovjetunie in staat zijn te exporteren. Tijdelijk kan dit uiteraard een minder belangrijke rol spelen, wanneer er op krediet wordt gekocht.

Import

Voordat we de Oosteuropese en Sovjet-export nader bezien, wordt kort op de import uit het westen ingegaan. In de jaren zeventig speelde deze in de economische politiek in Oost-Europa een belangrijke rol. In de hoogtijdagen van de oost-westhandel bedroeg het aandeel westerse apparatuur in investeringen in installaties in Polen 30%, in Hongarije 24%⁵. Na 1977 is dit aandeel snel gaan dalen, behalve in de DDR waar het al wat lager lag en in de Sovjetunie waar het pas later tot zo'n 8,5% steeg (in 1985).

Anders dan wel eens wordt gedacht is het niet zo dat de import uit het westen vooral uit technologie-intensieve producten, en in het bijzonder uit machines, bestaat. In de periode 1974-1986 bestond 30 à 40% van de import uit Japan uit machines. Voor de import uit de VS lag dat op 15 à 25%, voor die uit de EG op 30 à 35% en voor die uit de EVA op 35 à 40%. Voor de hele OESO is het exportaandeel hier van gemiddeld zo'n 30%.

De VS exporteerden veel voedingsmiddelen (vooral graan, rond 1980 zelfs 65% van de export) en ook in de EG maakten deze zo'n 10% van het exportpakket uit (graan, zuivel). De laatste jaren ligt dit aandeel vanwege redelijke oogsten in de Sovjetunie overigens iets lager dan rond 1980. Andere belangrijke westerse exportproducten zijn chemische producten (rond de 15%), ijzer- en staalproducten (ongeveer 10%) en andere halffabrikaten (zo'n 10%). De vraag of er hierbij sprake was van overdracht van technologie, is het thema geweest van een omvangrijk onderzoekproject van de OESO⁶. Twee belangrijke conclusies daarvan zijn de volgende:

- het is niet zo dat een 'technologische kloof' in het algemeen de enige aanleiding was om apparatuur te importeren die men zelf niet kon maken. In bijzondere gevallen (bij voorbeeld oliewinning, energietransport, delen van de chemische industrie, de auto-industrie) speelde dat wel een rol;
- de belangrijkste functie was dat de onvoldoende geachte hoeveelheid investeringsmiddelen domweg aangevuld moest worden. Het aandeel 'hoog en gematigd R&D-intensieve goederen' in de westerse export in de jaren zeventig was dan ook slechts in de orde van 10 (Sovjetunie) tot 20% (Hongarije). Het uiteindelijke effect op de Oosteuropese export naar het Westen was dan ook beperkt.

Export en schulden

Elementen die een rol spelen in de veranderingen van de handelsomvang, in het bijzonder aan Oosteuropese exportzijde, zijn de volgende:

5. G.N. Yannopoulos, EC external commercial policies and east-west trade in Europe, *Journal of Common Market Studies*, vol. 24, nr. 1, 1985.

6. De resultaten zijn samengevat in onder andere Z.M. Fallenburg, Implications of new technologies for east-west trade, in: P. Joseph (red.), *Adaptability to new technologies of the USSR and East-European countries*, NATO Colloquium, Brussel, 1985.

Tabel 3. Aandeel Oost-Europa en Sovjetunie in import OESO

	Totaal aandeel in import			Aandeel in import niet-OESO			Export-aandeel 1986
	1974	1980	1986	1974	1980	1986	
Voedingsmiddelen	2,9	2,4	2,0	8,0	6,8	5,6	8,8
Overige grondstoffen	5,0	4,0	4,2	13,3	11,4	13,1	10,4
Energie	4,0	5,8	8,1	4,9	7,3	12,7	43,1
Chemie ^a	2,7	3,9	3,1	37,7	39,3	28,0	7,1
Halffabrikaten	2,8	2,4	2,2	17,1	13,6	11,4	15,1
Machines ^b	1,4	1,3	1,0	47,7	33,3	15,4	3,7
Transportmiddelen	0,7	1,0	0,4	34,3	33,4	10,7	2,3
Eindproducten ^c	4,3	3,4	2,7	11,8	9,6	5,5	6,2
Overige geavanceerde producten ^d	0,8	0,6	0,4	7,9	4,9	2,6	2,6
							100
Alle ind. prod. ^e	1,98	1,71	1,23				
wv. alleen USSR	0,58	0,54	0,44				

a. Exclusief farmaceutische producten.

b. Exclusief elektrische apparatuur.

c. Exclusief optische en telecommunicatie-apparatuur.

d. Farmaceutische producten, elektrische machines, optische en telecommunicatie-apparatuur.

e. Zoals alle aandelen exclusief BRD-DDR handel – deze bedraagt 0,15 à 0,18% van de import van industriële producten in de OESO.

Bron: Berekend naar OESO, *Foreign trade by commodities*, Series C, 1986, Parijs, 1988.

- het dalende marktaandeel in industriële producten in het Westen;
- de prijsontwikkelingen op de wereldenergiemarkt;
- het kredietbeleid van westerse banken;
- het betalingsbalansbeleid van Oosteuropese overheden;
- de handelspolitiek van westerse landen.

In tabel 3 is het aandeel van verschillende categorieën Oosteuropese en Sovjet-exportproducten in de import van OESO-landen gerubriceerd.

In 1974 was energie het belangrijkste exportproduct, in 1986 is het belang daarvan nog groter (in tussenliggende jaren is het aandeel zelfs meer dan 50% geweest). Ook het marktaandeel hiervan in de OESO-import is toegenomen. Voor de andere grondstoffen – landbouwproducten en niet-eetbare grondstoffen behalve energie – is per saldo niet zoveel veranderd. Het aandeel van industrieproducten in de export is in 1974-1986 per saldo ongeveer gelijk gebleven, zo rond de 38%. Chemische producten zijn daarin iets belangrijker geworden, andere halffabrikaten wat onbelangrijker.

Interessanter is te zien hoe deze industriële import zich handhaafde ten opzichte van de totale import in de OESO. We zien dat deze in sommige gevallen tot 1980 enigszins toenam, vooral bij chemie, maar daarna in alle categorieën daalt. In 1987 en de eerste helft van dit jaar heeft deze trend zich doorgezet. Nog onthullender is de vergelijking met de import uit andere niet-OESO landen in het OESO-gebied. In 1974 hadden Oost-Europa en de Sovjetunie hier nog een stevige positie in vooral chemie en machineproducten (exclusief elektronische apparatuur). In 1986 is daar alleen in de chemie nog iets van overgebleven. In de machineproducten en andere technologisch geavanceerde producten is het aandeel tot een derde van dat in 1974 terug gelopen! In 1974 importeerde het westen twee maal zoveel machines uit de 'newly industrialized countries' dan uit de RWEH; in 1985 zes keer zoveel. Vooral in de machineproducten viel de grote klap ook hier vrij recent, in de jaren tachtig⁷. De 'ontluistering' ging in gelijke mate op voor de Sovjetunie (wat sterker na 1980) en de Oosteuropese landen (wat sterker voor 1980). Alleen de DDR kon zich er enigszins aan onttrekken⁸.

Het is hier niet de plaats dieper op deze fenomenen in te gaan. Opgemerkt zij wel dat niet alleen het economische systeem maar ook het gevoerde beleid er debet aan is. Zo krijgen, naast de geldverslindende energiesector, moderne 'high tech'-investeringen prioriteit, terwijl de kansen in onder andere de consumptiegoederensector (waar het produktiviteitsverschil met het westen vaak geringer is dan in bij voorbeeld de elektronica) wellicht groter zijn. Het ontbreekt in Oost-Europa op dit punt aan duidelijke en effectieve beleidskeuzen.

De prijsontwikkelingen op de wereldenergiemarkt hebben zowel omvang als samenstelling van de Oosteuropese en Sovjet-export sterk beïnvloed. De energieprijsdaling in vooral 1985 en 1986 zorgde voor een prijsdaling van de Sovjet-export met 31% (gemeten in dollars). De exportopbrengst daalde zo met 22% in twee jaar, waarbij de geëxporteerde hoeveelheid nog met 14% toenam⁹. In 1987 was drie keer zoveel Sovjet-olie nodig om dezelfde Westduitse machine te kopen als eind 1984¹⁰.

Ook voor de kleinere Oosteuropese landen had dit grote gevolgen. In de loop van de jaren zeventig hadden ook zij immers het aandeel van olieproducten in de export naar de OESO-landen sterk vergroot. In 1981 was in vier van de zes kleine landen geraffineerde olie het belangrijkste exportproduct¹¹; het zorgde voor maar liefst 40% van de Roemeense export naar het westen, 27,5% van de Bulgaarse en 24,9% van de Oostduitse. (In Polen was het kolen, in Hongarije bovenkleding.) Vanwege de prijsdaling was het aandeel van geraffineerde olie in de export in 1985 en 1986 kleiner maar staat het in dezelfde landen nog steeds op de eerste plaats en in Hongarije nu op de tweede plaats. Slechts in twee gevallen staan (eenvoudige) industriële producten op de tweede plaats in het exportpakket: in Roemenië (in 1980 bovenkleding, in 1985 houten meubelen) en in de DDR (in 1985 kunstmest). In het zoveel geëxporteerde Hongarije was in 1985 vers vlees het belangrijkste exportproduct naar het westen!

Zoals bekend hebben de meeste Oosteuropese landen in de jaren zeventig op grote schaal kredieten in het westen opgenomen. Met name in Polen, maar ook in Roemenië namen de schulden aan het begin van de jaren tachtig onbeheersbare proporties aan. Andere landen (Hongarije, DDR) kwamen door de westerse reactie op met name de Poolse problemen in de jaren 1981-1982 in acute liquiditeitsmoeilijkheden. Doorgaans reageerde men op deze soms traumatische ervaring met een aanzienlijke beperking van de import uit het westen, die meestal gepaard ging met een sterke inkrimping van de investeringen. Alleen de DDR, de Sovjetunie en (in mindere mate) Bulgarije startten daarnaast ook feitelijk een exportoffensief, waarbij 'tegen alle kosten' werd geëxporteerd. Als gevolg hiervan namen – afgezien van valuta-ontwikkelingen – de schulden sinds 1982 minder sterk toe dan daarvoor (zie tabel 4). Hoewel dit 'crisis management' als een rem op de hervormingen werkte, was het geen weldoordacht op autarkie gericht beleid¹².

Het is overigens wel nodig enig onderscheid tussen de verschillende landen te maken. Om dit wat duidelijker uit te

7. Elders hebben we uiteengezet dat in het algemeen het Oosteuropese importaandeel van producten waarvan de vraag weinig is toegenomen is gestegen, terwijl het meeste terrein verloren ging in snel groeiende markten. Zie P.A. Boot, Oost-westhandel: marginalisering of nieuwe kansen? *Internationale Spectator*, jg. 41, nr. 8, 1987.

8. P.A. Boot, Industrial policy in Eastern Europe: The case of the GDR, in: R. Weichhardt, *The economies of Eastern Europe under Gorbachev's influence*, NATO Colloquium, Brussel, 1988.

9. *Economic Survey*, 1987-1988, blz. 289.

10. *PlanEcon report*, 15 januari 1988.

11. Gemeten op 3-digit SITC-niveau.

12. L. Csaba, *Problems of intra-cooperation after the Moscow summit*, BIO, nr. 34, 1986.

Tabel 4. Netto schulden en debt service ratio^a, 1981-1988

	Netto schuld in mrd. DM			Debt service als deel export con- vertibele valuta in %		
	1982	1985	1988 ^b	1981	1984	1987
Bulgarije	4,6	4,1	11,4	27	20	30
DDR ^c	26,0	20,8	18,0	55	25	23
Hongarije	17,0	27,9	27,1	43	47	47
Polen	60,5	82,6	62,5	169	103	71
Roemenië	23,1	18,5	3,7	37	27	32
Tsjechoslowakije	7,3	6,8	6,7	21	18	18
Sovjetunie ^d	44,7	53,8	43,9	24	16	23
RWEH (in DM)	183,2	214,5	173,3			
RWEH (in \$)	75,3	72,9	99,0			

a. Verhouding van rente en aflossing ten opzichte van export in convertibele valuta.

b. Eerste helft.

c. Export inclusief BRD-DDR-handel.

d. Inclusief RWEH-banken.

Bron: Berekend naar UN ECE, *Economic survey 1987-1988* en *Economic Bulletin*, nr. 40, 1988 (netto schuld) en OESO, *Financial Market Trends*, nr. 39, 1988 (debt service).

laten komen, hebben we de waarde van de netto schulden in Duitse markten weergegeven. Zo gemeten zijn de netto schulden in 1988 iets lager dan zes jaar geleden. In dat opzicht is de in Amerikaanse dollars gemeten ontwikkeling misleidend. Overigens is er in beide gevallen per saldo het laatste jaar weinig verandering opgetreden.

Per land bezien nemen in de jaren tachtig alleen in Bulgarije (recent) en Hongarije (aanvankelijk) de netto schulden toe. In Roemenië en de DDR nemen ze af, in Tsjechoslowakije en Polen verandert er per saldo niet veel.

De ontwikkeling van de debt service wijkt hier enigszins van af, hetgeen uiteraard verband houdt met de ontwikkeling van de export in convertibele valuta, de rente op de leningen en de aflossingsverplichtingen. Hier is de ontwikkeling van de DDR en Polen een gunstige, en opvallend is dat de Roemeense ratio zo weinig verandert. Zo komt wel erg duidelijk naar voren dat vergroting van de export op den duur lonender is dan alleen vermindering van de schuld omvang. Polen lijkt door de hoge renteverplichtingen in een schier uitzichtloze situatie terecht te zijn gekomen. Bij een jaarlijks overschot op de handelsbalans van 1 à 1,5 miljard dollar dient men zo'n 2,5 miljard aan rente te betalen (waaraan overigens maar ten dele wordt voldaan).

Een laatste factor is het handelsbeleid van de westerse landen. Oost-Europa wijst van oudsher beschuldigend naar het als protectionistisch ervaren beleid van met name de EG. Om verschillende redenen is het weinig geloofwaardig dat dit een belangrijke oorzaak is van de achterblijvende oost-westhandel:

- de omvang van de Oosteuropese export naar de EG is, indien met behulp van een zogenaamde graviteitsanalyse¹³ gecorrigeerd wordt voor factoren als omvang van het nationaal produkt en de afstand tussen verschillende handelspartners, groter dan die naar de EVA;
- in de periode waarover hieromtrent onderzoeksresultaten voorhanden zijn, kon geen specifieke reactie van de RWEH-landen op handelsliberalisering in de EG worden vastgesteld¹⁴;
- het aandeel van de RWEH in de import van produkten die gevoelig zijn voor al dan niet openlijke beperkingen (organische chemie, medicijnen, staal, textiel, meubels, kleding, schoeisel) is in de EG zelfs iets hoger dan in de hele OESO (in 1985 23,7% van de import exclusief energie, tegen 23% in de gehele OESO).

Een bijzondere positie wordt ingenomen door de 'intra-Duitse' handel tussen de BRD en de DDR. Anders dan

soms wordt vermoed is deze geenszins 'vrij', maar per produktgroep gecontingenteerd. Het DDR-voordeel is dat Westduitse importeurs geen importrechten behoeven te betalen, dat men niet btw-plichtig is en dat de landbouwvoor niet met compensatoire heffingen te maken heeft. De omvang van deze voordelen is voor de DDR vrij bescheiden, in elk geval minder dan andere voordelen die de DDR geniet zoals jaarlijkse Westduitse betalingen voor het transitverkeer naar West-Berlijn¹⁵. De totale netto winst van de relatie met de BRD voor de DDR is geschat in de orde van 1,5% van het bnp.

De oost-zuidhandel

De handel van de Sovjetunie met ontwikkelingslanden is veel omvangrijker dan die van de Oosteuropese landen. Afgezien van een onbekende hoeveelheid wapens, bestaat ongeveer de helft van de Sovjet-export uit machines en transportmiddelen en zo'n 40% uit grondstoffen en energie. Ongeveer 45% van de import bestaat uit voedingsmiddelen en weer 40% uit energie (die overigens direct doorverkocht wordt naar de westerse markt). India is de belangrijkste handelspartner. Pure ontwikkelingshulp is niet erg omvangrijk.

Daarnaast bestaan intensieve handelsrelaties tussen de Sovjetunie en de drie niet-Europese RWEH-lidstaten: Cuba, Mongolië en Vietnam. Vooral de betrekkingen met Cuba zijn zeer opmerkelijk: de Sovjet-export is vergelijkbaar met de export naar alle andere Latijnsamerikaanse landen samen¹⁶.

De RWEH

Uit tabel 2 kwam naar voren dat de handel binnen Oost-Europa en tussen Oosteuropese landen en de Sovjetunie omvangrijker is dan die met het westen. Het is dan ook van belang hier iets dieper op in te gaan. Deze handel wordt afgewikkeld in het kader van de nu bijna veertigjarige Council for Mutual Economic Assistance (COMECON), hier de RWEH genoemd¹⁷. Kern van de coördinatie is de onderlinge afstemming van vijfjarenplannen. Aan het begin van de jaren tachtig zag de RWEH zich met drie problemen geconfronteerd:

- een hoog en toenemend overschot in de handel van de Sovjetunie met de andere lidstaten;
- onenigheid over de relatie tussen de oost-west- en intra-RWEH-handel, mede in het licht van de westerse reacties op de Sovjetinval in Afghanistan en de gewijzigde kredietpolitiek van westerse banken;
- stagnatie in de economische groei van het RWEH-gebied in het algemeen en de Sovjetunie in het bijzonder.

Nieuwe initiatieven

In feite was de grondslag van de samenwerking in de RWEH ter discussie komen te staan. Deze is op één bepaald type ruil gebaseerd: de Sovjetunie levert grondstoffen, de andere lidstaten halffabrikaten en eindprodukten.

13. Vgl. P.A. Boot, Impediments to import from Eastern Europe: protectionism in the European Community and EFTA, in: *Jahrbuch der Wirtschaft Osteuropas*, Bd. 12, nr. 1, 1987.

14. Yannopoulos, op. cit.

15. Vgl. H.D. Jacobson, The foreign trade and payments of the GDR in a changing world economy, in: I. Jeffries en M. Meizer (red.), *The East German economy*, Londen, 1987.

16. Zie Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung, *Wochenbericht*, nr. 22, 1986, en G. Graziani, Soviet strategy in restructuring trade with the Third World, in: R. Weichardt (red.), *The Soviet economy: a new course?*, NATO Colloquium, Brussel, 1987.

17. De RWEH is in januari 1949 opgericht, mede als antwoord op de Marshall-hulp. Zie voor een algemeen overzicht, P.A. Boot, *De Sovjetunie en Oost-Europa*, Amsterdam, 1982.

De specifieke prijsvorming (afgeleid van het gemiddelde van wereldmarktprijzen van vijf voorafgaande jaren) had ertoe geleid dat de Sovjetunie in 1985 een cumulatieve subsidie op de energierekeningen van de andere lidstaten van (omgerekend) zo'n 50 miljard dollar had verschaft¹⁸.

Daarnaast was de handel in de jaren zeventig in toenemende mate 'gedemonetiseerd'¹⁹. Prijzen verloren steeds meer aan betekenis. De handel vindt plaats door zoveel mogelijk op elkaar 'lijkende' produkten te ruilen, waarbij vooral de mate waarin de produkten op de wereldmarkt verkocht kunnen worden de rangorde bepaalt. Energie is dan een 'hard' produkt, vele soorten machines een 'zacht' goed. Harde produkten zijn schaars en goed planbaar.

Hoewel er prijsafspraken waren, waren die secundair. Bij uitstek zachte produkten als machines bij voorbeeld zijn relatief duur. Dit verschijnsel was uiteraard al eerder opgemerkt, maar vanwege het incapabele Sovjet-leiderschap bleek geen adequate besluitvorming mogelijk. In een serie conferenties eind 1984-1985 lukte dat wel, en de belangrijkste gevolgen (in het licht van de oost-westhandel) waren de volgende:

- het van origine Hongaarse en Oostduitse standpunt dat meer oost-westbetrekkingen een gunstig effect kunnen hebben op de intra-RWEH-handel, werd overgenomen;
- de demonetarisering is in die zin erkend dat voor het handhaven van de grondstoffenstroom uit de Sovjetunie directe bijdragen in de vorm van investeringen door de afnemers gedaan zullen worden. Dit is een oud principe dat voorheen voor de uitbreiding van dergelijke leveranties werd gehanteerd, maar nu voor de handhaving ervan, en met investeringen in aanmerkelijk grotere omvang (44-55 miljard transferabele roebel, het tienvoudige van de geplande omvang in 1981-1985)²⁰. Het verschil met de projecten uit de jaren zeventig is dat er betere afspraken over de feitelijke waarde van verschillende bijdragen zijn gemaakt. De overeenkomst met de situatie in de jaren zeventig is dat het onduidelijk is of dit nu wel een efficiënte vorm van arbeidsdeling is²¹. In zekere zin ligt dit vraagstuk minder scherp dan voorheen omdat de prijzen op de wereldmarkt zijn gedaald, zodat nu Oost-Europa de Sovjetunie subsidieert;
- het handelstekort dat alle landen met de Sovjetunie hadden, zou door betaling van hoogwaardige produkten voor 1990 zijn teruggebracht (Polen en de drie niet-Europese lidstaten kregen een uitzonderingspositie toegerekend). Dit heeft uiteraard geen positief effect op de oost-westhandel;
- er werd een 'complex programma ter stimulering van de wetenschappelijk-technische vooruitgang tot in het jaar 2000' afgekondigd, waarin het op eigen kracht ontwikkelen van technologie centraal stond. Dat was in zekere zin een reactie op de als embargobeleid ervaren politiek van westerse landen²². Binnen het kader van vijf 'technologische trajecten' (elektronica, automatisering, kernenergie, nieuwe materialen en biotechnologie) werden 93 aandachtsgebieden aangewezen. Onder leiding van Sovjet-instituten konden lidstaten aan concrete projecten deelnemen, te beginnen met research en zo mogelijk eindigend met het op de markt brengen van finale produkten;
- de 'directe contacten' tussen ondernemingen zouden in de integratie een belangrijker plaats gaan innemen;
- de economische politiek van de lidstaten zou beter op elkaar worden afgestemd.

Hoewel dit programma autarkische trekjes lijkt te hebben was dat expliciet niet de bedoeling²³. Het was meer een reactie op veranderende omstandigheden in de regio zelf, dan op die in de wereldeconomie. Met het voortschrijden van de Sovjet-perestrojka komen de accenten iets anders te liggen, maar blijkt het tevens aanmerkelijk moeilij-

ker om tot duidelijke afspraken te komen. Mede omdat het complexe programma niet goed was voorbereid, wordt de voortgang hiervan momenteel als onvoldoende beoordeeld²⁴. Ernstige problemen zijn verder de prijzen en de directe contacten tussen ondernemingen, samengevat in het op velerlei wijze te interpreteren doel van de 'socialistische gemeenschappelijke markt', waarvoor wijselijk geen termijn is vastgesteld. Beslissingen daarover zijn voor 1990 aangekondigd.

Naar een socialistische markt?

In de jaarlijkse raadszittingen van 1987 en 1988 is de markt tot inzet van het beleid van vooral Bulgarije, Hongarije, Polen, de Sovjetunie en Tsjechoslowakije gemaakt. Dit is opmerkelijk, aangezien Bulgarije en Tsjechoslowakije intern geenszins een marktconform beleid nastreven. Tegenspelers zijn de DDR, Roemenië en Vietnam.

De voorstanders van een 'markt' menen dat op den duur meer (bedoeld wordt: marktconforme) contacten tussen bedrijven een grotere rol in de manier van samenwerken moeten spelen. Verbaal gaat de DDR daar overigens in mee, zij het dat men daarmee uitwisseling van 'brigades', van technici en gedetailleerde invulling van globale planafspraken bedoelt, zoals ook nu al mogelijk is. Zolang bedrijven geen wezenlijk voordeel bij zo'n samenwerking hebben, zal er niet veel van komen. Ook zijn er nog geen adequate sanctiemogelijkheden inzake het eventueel niet naleven van contracten. Feitelijk is het zodoende moeilijk voorstelbaar dat het momenteel veel verder zou gaan. Waar geen deugdelijk prijssysteem bestaat, hebben bedrijven immers geen enkel inzicht in de voor- en nadelen van contacten en *kunnen* die alleen op macro-economisch niveau worden gezien.

Voorwaarden voor meer marktconforme contacten zijn reële prijzen, een goed georganiseerde groothandel en convertibele munten. Deze hangen uiteraard met elkaar samen, maar de mate waarin enige voortgang op deze terreinen mogelijk wordt geacht verschilt van land tot land (en van econoom tot econoom). De verschillende visies van de Sovjets en de Hongaren zijn wat dat betreft illustratief.

De Sovjets zijn vrij optimistisch²⁵. In de mate dat er vanaf 1990 in hun eigen land meer reële prijzen komen, zien ze daarvoor ook mogelijkheden binnen de RWEH; voor de invoering van de groothandel geldt hetzelfde. Convertibiliteit, om te beginnen externe, zou dan het sluitstuk vormen. Deze zou tegen het jaar 2000 bereikt kunnen zijn. In de tussentijd zouden experimenten, zoals Oosteuropese joint-ventures, vrijhandelszones en de verbetering van de monetaire infrastructuur bevruchtend op het proces kunnen werken.

Hongaarse economen draaien al langer in de hervormingswereld mee en zijn somberder²⁶. Dat is ook niet zo

18. V. Sobell, *Oil prices and the nature of CMEA cohesion*, RAD Background Report nr. 21, 16 februari 1988. Amerikaanse schattingen komen op nog hogere bedragen uit.

19. A. Inotai (red.), *The Hungarian enterprise in the context of intra-CMEA relations*, *Trends in World Economy*, nr. 54, Boedapest, 1986.

20. Een transferabele roebel is formeel iets meer dan twee gulden.

21. L. Csaba, *Politique économique et planification dans le CAEM*, *Revue d'études comparatives Est-Ouest*, nr. 2, 1987, blz. 44.

22. Idem, blz. 36.

23. Csaba, op. cit., 1986.

24. A. Antonov, *The aim is an integrated market*, *New Times*, nr. 31, 1988.

25. J. Sijrjajev, *Transnational cooperation*, *New Times*, nr. 36, 1988. Zie voor een Nederlandse optimistische visie, A. Bloed, *Speelruimte en integratie*, *Oost Europa Verkenningen*, nr. 100, 1988.

26. Convertibiliteit is geen Allheilmittel, *Budapester Rundschau*, nr. 44, 1988, blz. 8. Het enige lichtpunt dat wordt gesignaleerd is dat een eenheidswisselkoers van de forint is gerealiseerd.

vreemd. De Hongaarse inflatie is hoger dan ooit, de rente wil maar geen reële kapitaalmarktfunctie gaan vervullen en de netto schulden zijn onverminderd hoog. Dit is geen situatie waarin invoering van convertibiliteit op korte termijn reëel lijkt. De Sovjetunie heeft het in dat opzicht met zijn grote deviezen- en goudvoorraad uiteraard gemakkelijker. Voortgang in dit opzicht is dan ook volstrekt van de Sovjetunie afhankelijk.

Op dit moment komt men in de RWEH echter niet zo ver. Hoewel er afgelopen zomer een 'Concept voor een internationale socialistische arbeidsverdeling in de periode 1991-2005' is geformuleerd, houdt dit inhoudelijk niets meer in dan een herhaling van afspraken uit 1987. Ook anderszins is enig pessimisme over de voortgang van economische integratie in de RWEH gerechtvaardigd. Opmerkelijk is dat, waar in West-Europa een gemeenschappelijke markt in het verschiet lijkt te liggen, in Oost-Europa het verkeer van goederen en personen juist vermindert (onderling toerisme wordt bij voorbeeld bemoeilijkt) en nationalisme de kop opsteekt.

Institutionele veranderingen

Dit jaar zal wellicht de geschiedenis van de internationale oost-westbetrekkingen ingaan als dat van de normalisering van de betrekkingen tussen de EG en de RWEH. Na een lange voorgeschiedenis²⁷, waarin tot 1972 de RWEH domweg vijandig tegenover de EG stond, kwamen er aan het eind van de jaren zeventig informele en vanaf 1985 formele besprekingen tussen de twee organisaties op gang. In juni van dit jaar kon het 'normalisatieverdrag' worden getekend. De laatste twee jaar had de EG daarbij een 'parallele benadering' toegepast, waarbij de eigenlijke besprekingen over handel en samenwerking met individuele Oosteuropese landen plaatsvonden. Het eerste resultaat daarvan was het akkoord dat op 26 september tussen de EG en Hongarije is getekend. Tegenover Hongaarse verplichtingen staat de geleidelijke opheffing van EG-contingenten in uiterlijk 1995. De Hongaren rekenen op een jaarlijkse bescheiden export van zo'n 50 miljoen dollar (4% van de huidige omvang)²⁸. Van belang in dit verband is dat vooraanstaande Sovjet-economen erkennen dat de economische integratie in West-Europa een versnelling ondergaat en dat de interne EG-markt in 1992 de RWEH voor nieuwe taken stelt²⁹.

Ook anderszins zien we dit jaar nieuwe accenten in de economische oost-westbetrekkingen³⁰. De totstandkoming van joint-ventures trekt daarbij veel aandacht, maar deze heeft wellicht meer met de Oosteuropese voorliefde voor 'organisatorische oplossingen' te maken dan met de werkelijke economische betekenis ervan. Hoewel in twee jaar (1986-1988) het aantal joint ventures met westers kapitaal in Oost-Europa is gestegen van ca. 75 naar 170 en in de Sovjetunie van geen enkel naar zo'n 30, is het totale aantal nog steeds geringer dan alleen al in Joegoslavië. Opvallend is wel dat het juist middelgrote en kleinere bedrijven zijn die op dit terrein activiteit ontplooiën, terwijl voorheen de oost-westbetrekkingen aan (zeer) grote ondernemingen en handelshuizen voorbehouden leken³¹.

Interessant is dat de Sovjetunie (weer) op de westerse kapitaalmarkt actief is geworden. In het voorjaar is voor het eerst sinds 1917 een obligatielening op de westerse markt geplaatst. Onder meer Duitse, Franse, Italiaanse, Engelse, Japanse en Nederlandse banken zijn in bespreking over kredieten ter waarde van een bedrag in de orde van bijna 10 miljard dollar. Het opvallende eraan is dat de Sovjetunie weer wil lenen en dat de leningen deels aan concrete projecten zijn gekoppeld. Ook van de kredieten moet het belang echter niet overdreven worden. Het Sovjet-beleid is er

absoluut niet op gericht van westerse technologie afhankelijk te worden. Men heeft, zoals al naar voren kwam, de inspanningen juist vergroot om binnen de RWEH een eigen 'minimumniveau' te kunnen garanderen. In wezen vertrouwt men op eigen en Oosteuropese kracht³². Sovjet-economen stellen terecht dat uitbreiding van import uit het westen op kredietbasis niet de goede weg is omdat "nieuwe apparatuur doorgaans niet effectief wordt ingezet"³³. Zolang er geen effectieve beperking van de vraag is zal dit niet snel veranderen. Verder waren de omvangrijke investeringen in het huidige Sovjet-vijfjarenplan al in 1986-1987 en niet in 1989-1990 voorzien³⁴. Een aandeel van westerse apparatuur in investeringen van 2% is genoemd – minder dan vijf of tien jaar geleden. Ook bleek het maximum toegezegde kredietbedrag in het verleden doorgaans maar voor ongeveer de helft feitelijk aangesproken te worden³⁵.

De toekomst van de socialistische markt is sterk afhankelijk van de gang van zaken bij de hervormingen in de verschillende landen. Hoewel de besluiten daaromtrent in landen als de Sovjetunie en Hongarije steeds duidelijker zijn geworden, heeft het hervormingsproces er in de eerste plaats onzekerheid en instabiliteit veroorzaakt. Er bestaan nu verschillende 'systemen' (particulier/coöperatief/staat, opdrachten/markt, binnenlandse munt/convertibele valuta enzovoort) naast elkaar die vaker in onderlinge concurrentie treden dan dat ze al op elkaar zijn ingespeeld. Vooral nog is het gevaar dat het economisch proces onbeheersbaar wordt even groot als de kans dat er wel een daadwerkelijke verbetering van de efficiency wordt bereikt. Wel is de economische groei (een verwachte 4,5% in 1988 tegen 3,4% in 1986-87 en 3,1% in 1981-85) niet slecht, zij het minder dan gepland³⁶.

Slot

De oost-westhandel is in de wereldeconomie een betrekkelijk onbeduidende factor. De recente veranderingen in de buitenlandse politiek zijn veel belangrijker dan die inzake de handel. Het is ook meer uit andere overwegingen – de politieke aspecten, de vermeende mogelijkheden op lange termijn – dat deze handel een bespreking in dit themanummer van *ESB* waard is. Ook is er enig verband tussen de ontwikkeling van deze handel en de uitkomst van het hervormingsproces. Ruffmann ziet een interessante parallel tussen het belang dat tijdens de Nieuwe Economische Politiek in de jaren twintig aan economische betrek-

27. Zie J. Maslen, The European Community's relations with the state-trading countries of Europe, *Yearbook of European Law*, 1986.

28. Was bringt Ungarn die Vereinbarung mit der EG? *Budapester Rundschau*, nr. 40, 1988, blz. 8.

29. *Financial Times*, 11 november 1988.

30. Op wijzigingen in de buitenlandse handelsorganisatie wordt hier niet ingegaan.

31. Grote bedrijven zijn bevreesd voor onbeheersbare kosten.

32. Vgl. Ph. Hanson, The Soviet twelfth five-year plan, in: R. Weichardt, *The Soviet economy: a new course*, NATO Colloquium, Brussel, 1987.

33. O. Bogomolov, Perestrojka und die Aussichten für die Wirtschaftsbeziehungen zwischen Ost und West, *Europa Archiv*, nr. 56, 1988, blz. 456. De omvang van de niet gebruikte geïmporteerde westerse apparatuur bedraagt zo'n 5 miljard roebel: meer dan de jaarlijkse import aan industrieproducten! (zie S. Abramov en I. Oleinik, The losses can be too serious, *New Times*, nr. 33, 1988.)

34. Van de voorziene industriële investeringen gaat maar liefst 63% naar energie en machinebouw tegen nog geen 10% naar voedingsmiddelen- en lichte industrie. In 1981-1985 was dat laatste nog iets meer. De vraag is of dit ambitieuze investeringsprogramma de hervormingen niet in de weg staat.

35. *The Economist*, 5 november 1988.

36. Gemeten aan het netto materieel produkt, dat is exclusief het merendeel van de dienstensector.

kingen met het westen werd gehecht en de huidige fase van het economische beleid³⁷. Ook in dit opzicht is Lenin Gorbatsjovs grote voorbeeld. Bij wijze van conclusie zouden we in willen gaan op enkele consequenties van het behandelde voor het te voeren Westeuropese beleid, in het bijzonder het Nederlandse, al was het maar omdat daarover onlangs door de minister van Buitenlandse Zaken een notitie is uitgebracht³⁸.

Allereerst zij duidelijk dat de oost-westhandel voor West-Europa belangrijker is dan voor de VS, maar niet zozeer dat deze het waard is er grote conflicten met de VS mee te riskeren. Anders gezegd, een commerciële detente met de RWEH is alleen de moeite waard indien de VS er achter staan. Waar de indruk bestaat dat de VS elementen van oost-westbetrekkingen hanteren om volstrekt eigen belangen na te jagen, zoals bij de COCOM-perikelen het geval leek te zijn, is er uiteraard reden daar tegenin te gaan. Met andere woorden: tegen het principe van controle op uitvoer van potentieel militair materiaal zal West-Europa geen bezwaar (mogen) hebben – en gezien de toenemende 'dual capability' van apparatuur zal dat een gecompliceerde zaak blijven – maar indien dat op directe controle op export van andere landen door de VS uitdraait (het extraterritorialeitsprincipe) is dat onaanvaardbaar. Hier is een nieuwe rol voor de EG weggelegd.

Ten tweede lijkt het een heilloze weg indien Westeuropese overheden de oost-westhandel daadwerkelijk gaan subsidiëren³⁹. Subsidiering werkt in het huidige systeem als een rem op hervormingen: het stelt de noodzaak tot het invoeren van vergaande hervormingen uit. Wanneer er van een gezamenlijk belang sprake is ligt het anders. In dat kader lijkt bij voorbeeld de Westduitse investering in Oostduitse vervuulende fabrieken zeer rendabel: het is goedkoper daar milieu-apparatuur te installeren dan de DDR de grootste zwavel-dioxyde-vervuiler van Midden-Europa te laten zijn en in eigen land de normen steeds verder op te schroeven. De DDR stelt daar andere prestaties, zoals verbetering van transitwegen naar West-Berlijn tegenover⁴⁰. Evenzeer lijkt het weinig zinvol om vermindering van de economische betrekkingen als 'stok' te gebruiken om gewenst gedrag te bewerkstelligen. Iets dergelijks werd onlangs (24 november) in de Tweede Kamer voorgesteld om Roemenië tot een humaner beleid te stimuleren. Daarvoor zijn de betrekkingen al te gering in omvang. In sommige

gevallen werkt het beter om controleerbare afspraken te maken met het oog op wederzijds voordeel, die de onderlinge handel gericht stimuleren. Het recente verdrag tussen de EG en Hongarije is daarvan een goed voorbeeld.

Ten derde lijkt ons de stabiliteit in Europa gebaat bij een zeker minimum aan onderlinge betrekkingen. We dienen ons te realiseren dat de Oosteuropese landen en de Sovjetunie enigszins bevreesd aankijken tegen het perspectief van de interne markt in de EG in 1992 waar zij volstrekt buiten staan. Niet ten onrechte: de toetreding en verdere integratie van de armere Zuideuropese landen in de EG zal waarschijnlijk een ongunstiger effect op de Oosteuropese export hebben dan de huidige formele importbeperkingen. Enige compensatie hiervoor lijkt niet onredelijk.

En ten slotte is de beste bijdrage die West-Europa aan de economische wederopbouw in de RWEH-landen kan leveren er niet een van kapitaal, maar van de werkelijk schaarse productiefactor daar ter plekke: management, organisatiekunde, marketing. Kapitaal is er helemaal niet schaars, maar inefficiënt aangewend. In die zin is het Westduitse aanbod om Sovjetkader bij te scholen, en de eerste ervaringen die daar al mee zijn opgedaan, belangrijker dan het pure ter beschikking stellen van westers kapitaal. Het ware dan ook aan te bevelen dat Nederland meer mogelijkheden voor Oosteuropese managers bood om hier ervaring op te doen. Resultaat van één en ander is op de kortere termijn in het gunstigste geval dat de oost-westhandel niet verder zal inkrimpen. Ook dan ligt een mogelijke uitbreiding eerst iets later in het verschiet.

Pieter Boot

37. K.H. Ruffmann, Zum Gewicht des ökonomischen Factors in der sowjetischen Aussenpolitik, *Ost-Europa*, nr. 7/8, 1988.

38. Notitie over het beleid ten aanzien van de Oosteuropese landen alsmede Joegoslavië en Albanië, Tweede Kamer, vergaderjaar 1987-1988.

39. Vgl. H.D. Jacobson e.a., Politische und ökonomische Rahmenbedingungen der Ost-West Wirtschaftsbeziehungen, *Aussenpolitik*, 1988, nr. 2. Ook de voorzitter van de Europese Commissie Delors heeft gewaarschuwd tegen concurrentie tussen Westeuropese landen in kredietfaciliteiten, zie *Financial Times*, 17 november 1988.

40. Dit is ook de benadering van de Europese Commissie in lopende besprekingen met onder meer de Sovjetunie. Samenwerking zou zich dan concentreren op milieu, nucleaire energie, scheepvaart en visserij, en niet zozeer op technologie-overdracht.

vervolg van blz. 1221

Meer gegevens over de verschillen tussen de drie scenario's zijn te vinden in tabel 5, waarin de wereldtotalen van uitvoer en bnp in 1995 worden gegeven bij elk scenario alsmede de samenstelling van de werelduitvoer en van het wereld-bnp in 1995. In het hoog-open-scenario is het wereld-bnp in 1995 \$ 2.300 miljard en de werelduitvoer \$ 1.300 miljard hoger dan in het laag-gesloten scenario. In vergelijking met het basisscenario, levert het hoog-open-scenario \$ 1.500 miljard meer bnp en \$ 860 miljard meer uitvoer.

De aandelen van de blokken in het wereld-bnp verandert niet veel. Wellicht komt dat doordat de bnp-groei vóór van de blokken weinig uiteenlopen. Maar de aandelen in de werelduitvoer ondergaan wel aanzienlijke veranderingen: de OESO verliest 3,3 procentpunt in het hoog-open scenario ten opzichte van het laag-gesloten-scenario. De EGM en China halen in het hoge scenario de grootste winst binnen, terwijl de LIC, de zes Oosteuropese landen, de Latijnsamerikaanse landen en India hun aandeel in de werelduitvoer ook flink zien stijgen ten opzichte van het lage scenario. NIC en de Sovjetunie raken een deel van de werelduitvoer kwijt, terwijl de NEGM, de NTA, de HIC en de OPEC-landen een gering voordeel behalen.

Colin Bradford

Tabel 5. Wereldhandelsscenario's voor 1995^a

	Laag-gesloten		Basisscenario		Hoog-open	
	uitvoer	bnp	uitvoer	bnp	uitvoer	bnp
VS	12,1	22,2	11,6	21,8	11,3	21,6
Japan	6,7	10,1	9,7	10,0	7,7	9,6
EG7	42,2	23,2	40,6	22,9	40,7	23,3
EGM	3,1	2,3	3,0	2,3	4,0	2,4
NEGM	2,0	1,6	2,0	1,6	2,3	1,6
LAT	2,8	4,1	3,1	4,3	3,1	4,2
NIC	4,3	1,7	4,2	2,0	3,9	2,0
NTA	2,5	1,9	2,7	2,0	2,7	2,1
China	1,8	3,7	1,8	3,9	2,6	3,9
India	0,5	2,0	0,6	2,0	0,8	2,1
Sovjetunie	4,7	12,5	4,7	12,5	4,6	12,1
OEL	4,3	4,4	4,6	4,4	4,7	4,5
HIC	3,3	3,0	3,4	2,8	3,5	3,2
OPEC	6,7	6,3	6,7	6,0	6,9	6,1
LIC	0,9	1,0	0,9	1,3	1,3	1,2

Wereldtotaal
(in \$ mrd.) 2.652 17.057 3.189 17.802 4.049 19.361

a. Uitvoer resp. bnp van een blok als percentage van de werelduitvoer resp. het wereld-bnp.